

150 LET OD PŘIJETÍ PROSINCOVÉ ÚSTAVY

Podnět k přípravě čísla věnujícího se uplynutí jednoho a půl století od přijetí souboru základních zákonů nazývaných souhrnně jako „prosincová ústava“ nevyšel z redakce, ale z iniciativy některých přispěvatelů našeho časopisu. Důvod, proč se redakce *Právnicka* rozhodla tomuto popudu vyhovět, není ani tak skutečnost, že šlo o konstituci, která v Předlitavsku platila nejdéle ze všech základních zákonů upravujících i naše ústavní poměry, anebo fakt, že se právě jejím přijetím habsburské soustátí proměnilo v konstituční monarchii. Jak uvedl *Bohumil Baxa* (1874–1942) v pozoruhodném díle o parlamentu a parlamentarismu, „*pokrok konstitucionalismu lze tu m.j. shledávat v tom, že ústava tato neobsahuje jen ustanovení o sboru zastupitelském, nýbrž upravuje také pravomoc a meze moci výkonné, upravuje moc soudcovskou a obsahuje základy soudní kontroly moci výkonné a konečně tzv. základní práva občanů státních*“. Hlavní příčina přípravy tohoto monotematického sešitu je v tom, že ne jeden institut našeho současného ústavního práva má své základy právě v zákonech vytvářejících prosincovou ústavu, a také v té příčině, že – jak poukazuje ne jeden příspěvek v tomto čísle – historická komparatistika má pro právo význam stejně zásadní jako komparatistika regionální.

Otázkami nastolenými a řešenými právě konstitučním zákonodárstvím z prosince 1867 se ostatně nezabývá jen současná věda o ústavním právu. Ještě v moderní době najdeme odkazy na zákony utvářející někdejší prosincovou ústavu také v judikatuře. O zákoně č. 145/1867 ř. z., o výkonné a vládní moci, sice nenajdeme v judikatuře vydané po roce 1918 nic a o zákoně č. 141/1867 ř. z., o říšském zastupitelstvu, se naposledy zmiňuje Nejvyšší správní soud v rozhodnutí z roku 1932. Naproti tomu na zákon č. 142/1867 ř. z., o všeobecných občanských právech, poukazuje Ústavní soud v právní větě nálezu sp. zn. Pl. ÚS 10/13 ve věci církevních restitucí, jakož i v odůvodnění nálezu sp. zn. II. ÚS 443/16 o právu na svobodnou volbu povolání. Nikoli řídké jsou v judikatuře z oboru správního soudnictví – včetně rozhodnutí Nejvyššího správního soudu – odvolávky na zákon č. 144/1867 ř. z., o soudcovské moci. Např. v rozhodnutí sp. zn. Konf. 93/2003 – 5 Nejvyšší správní soud poukázal, že „*mezi úkoly poslední reformy správního soudnictví bylo ‚navrátit‘ do právního řádu starý princip, stručně vyjádřitelný tezí, že všude tam, kde podle zvláštního zákonodárství rozhoduje správní orgán namísto řádného soudu soukromoprávní věc, se může ten, kdo se cítí takovým rozhodnutím poškozen, obrátit na soud, který v pořadu práva o takové věci rozhodne. V historickém právu na území dnešní České republiky byla tato zásada prosazena po vítězství liberálních principů politických a ekonomických. Jejím ústavním základem se stala tzv. prosincová ústava (čl. 15 odst. 1 základního zákona státního o moci soudcovské č. 144/1867 ř. z.; toto ustanovení rovněž založilo základní formu soudní kontroly veřejné správy, v dnešní terminologii ‚správního soudnictví‘*“. Podotkněme, že ona stará zásada, na kterou soud poukázal, vzala od účinnosti ústavy z roku 1948 nadlouho za své. Konečně, o zákonu č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu, najdeme zmínku v usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 3342/15 v souvislosti s akademickým soudním výrokem (o právních otázkách spojených s takovými výroky čteme v judikatuře – už bez obdobných odkazů – ostatně dosti často).

Prosincová ústava měla také řadu nedostatků podmíněných oktrojovaným kompromisem mezi absolutismem a liberalismem. Některé byly kritizovány už v dobách její platnosti, mj. přílišný vliv panovníka na parlamentní život nebo jeho pravomoc vydávat nařízení na úrovni prozatímních zákonů. Českým vlastencům například vadilo, že v novém státoprávním uspořádání „celku království a země na říšské radě zastoupených“ zmizel z jejich výčtu státní celek České koruny, byv rozdroben na jednotlivé útvary jejich historických zemí. Některé obsahové náležitosti prosincové ústavy se navíc jeví dnešku již jako beznadějně archaismy. Typickým příkladem může být kuriální volební systém, který byl předmětem nepříznivého hodnocení již ve své době. *Zygmund Balicki* (1858–1916) napsal na počátku XX. století o tomto systému ve své studii o parlamentarismu, že „*máme co činiti se zvláštní a zkomplikovanou formou umělého omezení práv politických*“, která musí nutně produkovat „*veškerý ty hluboké výbuchy, jimž z přirozenosti svého zřízení nutně musí podléhati*“.

Dozajista není úkolem úvodníku předbíhat obsah statí příslušného sešitu. Dodejme tedy na závěr, že *Právník* se v minulosti prosincové ústavě nikdy zvlášť nevěnoval. I v době její platnosti se, pokud vůbec, jen sporadicky zaměřoval na některá dílčí témata. Pouze krátce po přijetí konstituce zaznamenal *Právník* (VII, 1868, s. 72) v pravidelné zprávě o valné hromadě Jednoty právnické proslov jejího předsedy *Matěje Havelky* (1809–1892) k vyhlášení nových základních zákonů. Ona vlastně ani specializovaná dobová konstitucionalistická literatura vykládající a systematizující látku normativně upravenou nebyla příliš početná. Hodí se tedy uvést, že vedle významného představitele německé univerzity a právnické fakulty v Praze *Josefa Ulbricha* (1843–1910) a známého právního sociologa *Ludwiga Gumplowicze* (1838–1909) to byl také s naším časopisem léta úzce spjatý *Jiří Pražák* (1846–1905), kdo napsal systém rakouského ústavního práva – systém propracovaný a vysoce hodnocený.

Témata statí tohoto sešitu *Právníka* jsou konstitucionalistická. Shodou okolností oslaví v tomto měsíci také 85. narozeniny *docent Josef Blahož* – osobnost pevně spjatá jak s naukou ústavního práva a zvláště se srovnávacím ústavním právem, tak i s vydavatelským ústavem našeho časopisu. V prosinci 2017 se tak protínají dvě výročí, pro českou konstitucionalistiku nikoli bezvýznamná.

Ředitel Ústavu státu a práva se rozhodl ocenit nejpřínosnější příspěvek do tohoto čísla mimořádnou cenou ve výši 10.000 Kč. Texty zařazené do tohoto čísla vyhodnotila komise složená převážně z členů redakční rady. Jejími členy byli *Karel Eliáš*, *Pavel Holländer*, *Jan Kober*, *Jiří Malenovský*, *Ján Matejka* a *Jiří Přibáň*. Komise ocenila jako vědecky nejzávažnější statí *Jana Wintra Předlitavské kořeny jednacích řádů českého a rakouského parlamentu*. Její autor bude odměněn vypsanou peněžitou odměnou. Vítězi náleží od redakce blahopřání, ostatním autorům poděkování za účast i za příspěvky přijaté do tohoto monotematického čísla.

Minulé číslo *Právníka* bylo rovněž monotematické – přineslo analýzy vlivu ruské říjnové revoluce na právo a právní myšlení. Jedním z uveřejněných příspěvků byla také statí *Tomáše Sobka Spravedlnost mezi utopií a realitou*. Randova nadace při Spolku českých právníků Všehrd ji shledala jako mimořádně zdařilou a věnovala autorovi zvláštní prémii 10.000 Kč. Redakce chce Randově nadaci vyjádřit na tomto místě vděčné poděkování.